

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Моніторинг кредитного ризику банку

Студентки 2 курсу 5м групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Близнюк Лілії
Володимирівни

Науковий керівник
канд. екон. наук,
доцент

Сидоренко Віктор
Анатолійович

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук, професор

Шульга Наталія
Петрівна

Київ – 2019

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні засади моніторингу кредитного ризику банку	6
Розділ 2. Дослідження системи моніторингу кредитного ризику на прикладі банку	14
2.1. Аналіз індикаторів кредитного ризику банку	14
2.2. Аналіз практики моніторингу кредитного ризику в банку	22
Розділ 3. Удосконалення моніторингу кредитного ризику в банку	26
3.1. Удосконалення механізму моніторингу кредитного ризику в банку	26
3.2. Новітні інформаційні технології як засіб підвищення ефективності кредитного моніторингу в банку	34
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	50

ВСТУП

Актуальність теми. Банківська діяльність є важливою складовою економічного розвитку кожної країни. У загальній сукупності банківських операцій кредитування займає одне з пріоритетних місць, оскільки доходи від нього складають основну частку доходів банків. Кредитні операції є ризиковими, але їх рівень розвитку є важливим чинником становлення ринкових відносин у державі та функціонування стабільної економіки. Актуальність дослідження проблем організації системи управління кредитною діяльністю банків також обумовлена необхідністю вдосконалення кредитного моніторингу та оцінкою його впливу на банківську діяльність. Ефективність кредитної діяльності банку значною мірою залежить від удосконалення управління цією діяльністю. Особливо актуальною є розробка нових підходів до регулювання банківської діяльності загалом та управління ризиками зокрема. Важливу роль у системі ризик-менеджменту банків відіграють оцінка та моніторинг ризиків їх кредитної діяльності. Проблема організації системи ризик-менеджменту загалом і кредитного моніторингу зокрема, є особливо актуальною для українських банків.

У працях А.Р. Алавердова, В.В. Зянько, В.І. Міщенко, А.М. Мороза, В.М. Усоскіна багато уваги приділяється питанням ефективності управління кредитною діяльністю банку. Управлінню кредитною діяльністю, управлінню кредитним процесом, розробці та реалізації кредитної стратегії та кредитної політики присвячені праці Р.Т. Балакіної, В.С. Галанова, Ж.В. Гарбар, Ю.В. Луньової, Д.Ю. Пендюхова, А.М. Сидоренко. Питання кредитного моніторингу в банках досліджені в працях А.С. Арсанукаєвої, Л.Г. Батракової, О.Б. Герасимової, В.А. Гордєєва, Л.Я. Маршавиної, Ю.С. Масленченкова, О.В. Монакової, А.І. Ольшаного, В.В. Платонова, Н.М. Шулькової і ін. Високо оцінюючи внесок вітчизняних і зарубіжних учених у вивчення теоретичних засад і практичних аспектів управління кредитною діяльністю, необхідно зазначити, що практично відсутні праці, присвячені комплексному дослідженню сутності та місця моніторингу в системі кредитної діяльності банку. У той же час на необхідність проведення моніторингових досліджень

акцептують увагу багато вчених - економістів. Більшість сучасних досліджень присвячені окремим напрямкам кредитної діяльності: оцінці та управлінню кредитними ризиками, управлінню кредитним процесом, аналізу кредитного портфеля і лише частково стосуються питань моніторингу окремих стадій кредитного процесу.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є дослідження системи моніторингу кредитного ризику та розробка пропозицій щодо її удосконалення.

Відповідно до визначеної мети в роботі передбачено розв'язання таких **завдань**:

- ☐ дослідити теоретичні засади моніторингу кредитного ризику банку;
- ☐ проаналізувати індикатори кредитного ризику банку;
- ☐ провести оцінку практики моніторингу кредитного ризику в банку;
- ☐ розробити пропозиції щодо удосконалення механізму моніторингу кредитного ризику в банку;
- ☐ проаналізувати сучасний рівень використання інформаційних технологій в системі кредитного моніторингу та запропонувати шляхи підвищення його ефективності.

Об'єктом дослідження є процеси контролю та мінімізації кредитного ризику банку

Предмет дослідження. Теоретичні засади, методичні підходи та прикладні аспекти моніторингу кредитного ризику в банку.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у випускній кваліфікаційній роботі застосовувалися такі методи наукового пізнання: діалектичний, порівняльно-історичний, системно-аналітичний, описовий та статистичний, здійснювався комплексний підхід для розробки пропозиції щодо удосконалення механізму моніторингу кредитного ризику в банку.

Інформаційна база. Теоретико-методологічною основою проведення досліджень є концептуальні положення сучасних теорій ринкової економіки, праці вітчизняних і зарубіжних авторів з проблем економічного і системного аналізу, ризикології, організації банківської діяльності, кредитного

менеджменту, а також розробки міжнародних фінансово-кредитних організацій. Інформаційною базою для проведення аналітичних досліджень були закони України, постанови НБУ, статистичні та аналітичні дані Національного банку України та вітчизняних банків.

Практична цінність роботи полягає в детальному дослідженні найбільш ефективних форм моніторингу кредитного ризику, на основі якого було розроблено пропозиції щодо їх адаптації до сучасних умов діяльності вітчизняних банків з метою підвищення ефективності системи управління кредитними ризиками.

Обсяг та структура роботи. Робота складається з 3 розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи складає 57 сторінок. В роботі представлено 9 таблиць, 5 рисунків, 3 додатків та використано 42 наукових джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

БАНКУ

Формування банківської системи України в її сучасному вигляді розпочалось на початку 90-х років XX сторіччя, тому основні принципи банківського нагляду і регулювання, вироблені до того часу Базельським комітетом, знайшли своє відображення в інструкціях Національного банку України. Надалі вироблення принципів регулювання і нагляду за банківською діяльністю в Україні йшло паралельно з розвитком міжнародної практики, хоча деякі фактори, зокрема, інша система бухгалтерського обліку, багато в чому заважали її ефективному функціонуванню.

Сформована несприятлива економічна ситуація, фінансова криза на світових ринках капіталу, невисокий рівень стратегічного планування та оцінки ризиків призвели до того, що в даний час скорочується число працюючих банків, а відкриття нових банків відбувається вкрай рідко.

Ці процеси багато в чому обумовлені низькою якістю активів банків і відсутністю у багатьох з них надійної клієнтської бази. У цих умовах банки вдаються до ризикованих операцій, переважно з кредитування. Таким чином, основним джерелом небезпеки для українських банків залишаються кредитні операції.

Проникнення українських банків на міжнародні фінансові ринки також пов'язане з великими труднощами. Зарубіжні контролюючі органи відносяться в переважній більшості випадків з недовірою до українських банків, причому не тільки з причини незадоволеності фінансовими характеристиками банку, що подає заявку на відкриття філії або представництва у відповідній країні, але й у зв'язку з нестабільністю банківської системи в цілому [1,с.650]

У цих умовах перед НБУ стоять важливі завдання підвищення ступеня впливу на банки з метою запобігання їх банкрутства. Безумовно, одним з важливих напрямів цього впливу є банківський нагляд, що передбачає, у свою чергу, використання цілого набору різних як організаційних, так і економічних заходів впливу. У системі банківського нагляду особливу роль набуває

організація моніторингу за діяльністю банків і підвищення ефективності проведення банківського моніторингу. Слід зазначити, що в різних країнах банківським моніторингом займаються або підрозділи Центрального банку, або Міністерства фінансів, або незалежні відомства, підзвітні парламенту або президенту. В Україні банківський моніторинг здійснює Національний банк України.

Для того, щоб дати визначення кредитного моніторингу, звернемося до визначення поняття "моніторинг". Укладачі енциклопедичного словника «Політологія» вважають, що поняття моніторинг походить від англійського слова "monitor" і означає наставляти, радити або контролювати і перевіряти [2,с.135]. Аналогічне цьому трактуванню є визначення сутності моніторингу в соціологічному енциклопедичному словнику, редактором-координатором якого є академік Г.В. Осипов. Автори цього словника також пов'язують походження слова "моніторинг" з англійським словом "monitor", що означає контролювати, перевіряти [3,с.212]

Близькими з цього питання є думки укладачів Великого енциклопедичного словника під редакцією А.І. Прохорова, Великого економічного словника під редакцією А.М. Азріліяна і сучасного економічного словника, укладачами якого є Райзберг Б.А., Лозівський Л.Ш. та інші. За визначенням укладачів Великого енциклопедичного словника "моніторинг означає спостереження за станом навколишнього середовища з метою контролю, прогнозу і охорони" [4,с.771]. Трактування цього поняття у Великому економічному словнику має визначення «комплексу спостережень і досліджень, що визначають зміни в навколишньому середовищі, викликані діяльністю людини» [5,с.441].

Визначення моніторингу стосовно банківської системи, практично відсутні до цього часу. Окремі розробки даного питання зустрічаються в статтях таких авторів як Беляєв М.К., Букзуєв А.В. [38,с.37], Маслеченков Ю.С. [6,с.52] і деяких інших.

Роль та місце кредитного моніторингу в кредитній політиці банку є актуальною проблемою сьогодення. Так, на думку А. Ібрагімової, якісне проведення, всіх без винятку, процедур кредитного процесу є єдиним і

найбільш ефективним способом забезпечення його прибутковості та зниження ризику кредитних операцій [39,с.43]. Важливу роль кредитному моніторингу в процесі оцінки та контролю кредитного портфеля надає М.В. Нестеренко [40,с.173]. В той же час, А.В. Череп розглядає кредитний моніторинг як частину стратегії поліпшення якості управління кредитними ризиками, що в свою чергу є передумовою підвищення ефективності банківської діяльності та конкурентоздатності банку [7,с.45].

Розглядаючи сутність моніторингу стосовно банківської системи, необхідно зазначити формулювання банківського моніторингу Шулькової Н.Н. На її думку, «банківський моніторинг - це складна інформаційна система, що включає спостереження за станом банківської сфери, оцінювання його результатів і прогнозування майбутнього розвитку банківської системи країни та окремих банків» [8,с.33].

На думку Шулькової Н.Н. класифікація банківського моніторингу може бути проведена за такими ознаками: характер досліджуваних об'єктів, методи проведення моніторингу, масштаби проведених моніторингових спостережень.

Залежно від досліджуваних об'єктів автор виділяє:

- а) моніторинг окремо взятого банку;
- б)моніторинг регіональної банківської системи країни;
- в) моніторинг банківської системи країни.

Моніторинг окремого банку становить основу моніторингу регіональної банківської системи країни. У свою чергу, моніторинг банківської системи країни в цілому складається з моніторингу, проведеного в регіональному аспекті по країні. Таким чином, між рівнями даних видів моніторингу існує ланцюжок інформаційного потоку, в результаті якого формується інформаційна база для проведення банківського моніторингу в цілому по банківській системі країни. На міжнародному рівні пропонується проведення моніторингових спостережень сукупності національних комерційних банків в міжнародному масштабі.

Залежно від методів проведення моніторингу він ділиться на дистанційний та інспекційний моніторинг. Дистанційний здійснюється в процесі проведення

дистанційного банківського нагляду. Джерелом інформації в даному випадку виступає звітність банків. Виконання інспекційного моніторингу пов'язане з проведенням спостережень и використанням інформації про фінансовий стан банків в процесі виконання інспекційних перевірок банків.

За масштабом проведених моніторингових спостережень вона розрізняє локальний, регіональний, національний та міжнаціональний моніторинг.

Об'єктом банківського моніторингу виступає банківська діяльність, з огляду на різноманітність напрямів якої виділяються різні види моніторингу: кредитний моніторинг, моніторинг розрахункових та касових операцій, моніторинг інших банківських операцій, моніторинг ліквідності, моніторинг обліку та звітності, валютний та фінансовий моніторинг.

Вивчення видів банківського моніторингу в розрізі об'єктів дозволило нам з'ясувати, що існує тісний взаємозв'язок кредитного моніторингу з іншими видами банківського моніторингу (рис. 1.1).

Звернімося до поняття кредитний моніторинг. Існують різні характеристики кредитного моніторингу.

Василишин Е.Н. та Маршавіна Л.Я. вважають, що "кредитний моніторинг - відслідковування стану фінансово-господарської діяльності позичальника на підставі наданої ним інформації" [9,с.223].

А.І. Ольшаний визначає поняття кредитного моніторингу як систему спостереження за погашенням кредиту, розробку і вживання заходів, що забезпечують рішення цієї задачі [10,с.170].

В.М. Усоскін дає визначення кредитного моніторингу як контролю за ходом погашення кредиту і виплатою відсотків по ній, який є важливим етапом всього процесу кредитування. Він полягає в періодичному аналізі кредитної історії позичальника, перегляді кредитного портфеля банку, оцінки стану кредитів і проведення аудиторських перевірок. Підкреслюючи інформаційну значимість, він називає кредитний архів базою кредитного моніторингу [11,с.159].

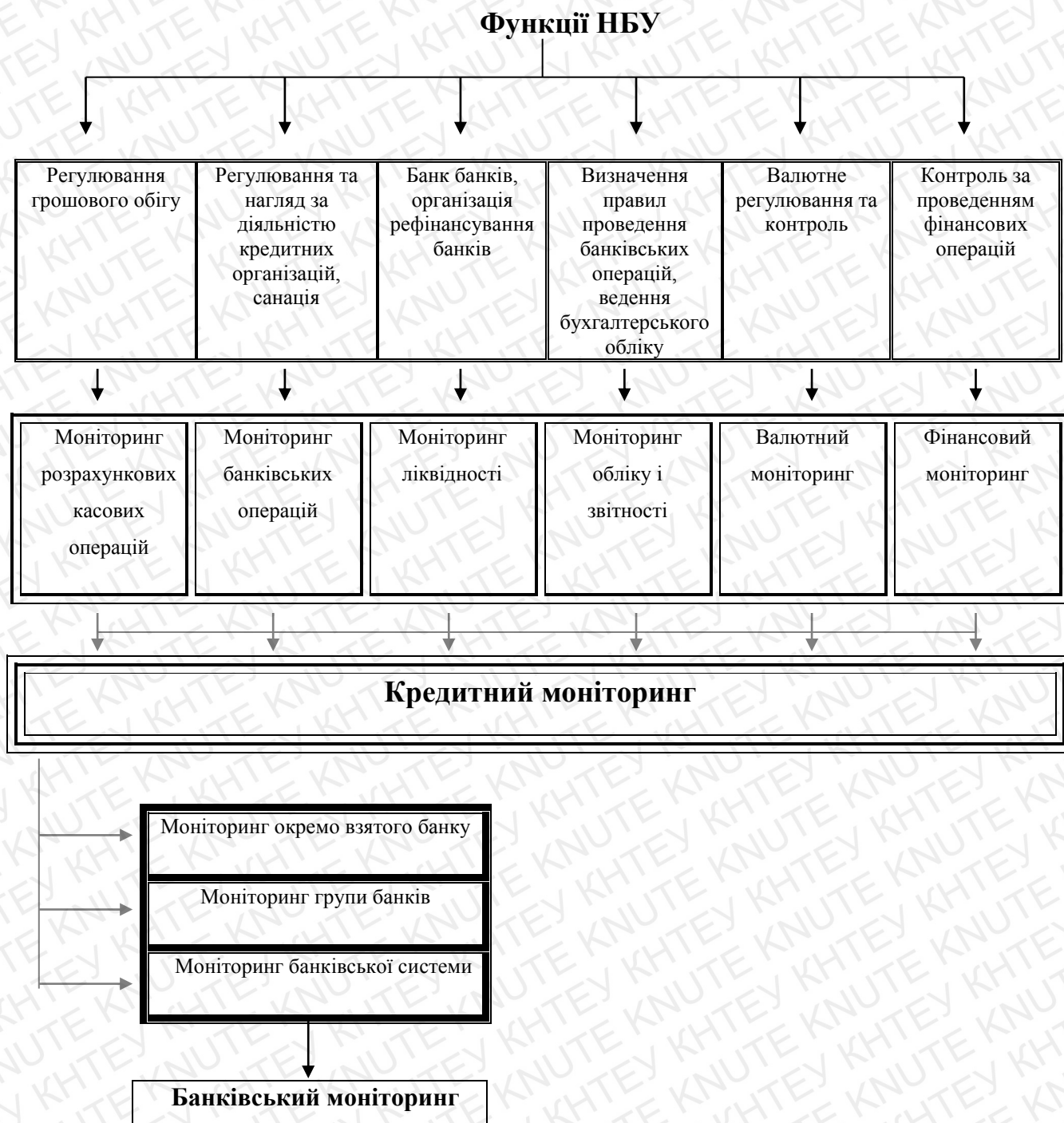

Рис.1.1 Кредитний моніторинг у структурі банківського моніторингу
Джерело: розроблено автором

Спільним недоліком вищенаведених понять є те, що вони розглядають кредитний моніторинг як процес нагляду за поверненням кредиту, тобто лише як один з етапів кредитного процесу. В той же час, кредитний моніторинг, як елемент банківського моніторингу, стосується усієї кредитної діяльності. Відповідно, враховуючи специфіку кредитної діяльності банків та особливості

структури банківської системи, поняття кредитного моніторингу, може бути охарактеризоване, на нашу думку, наступним чином. Кредитний моніторинг - це система безперервного спостереження, оцінки і попередження негативних наслідків кредитної діяльності банків, як з боку служб внутрішнього контролю банку, так і з боку зовнішніх наглядових органів (НБУ). Його головною метою є створення системи управління якістю кредитної діяльності з метою мінімізації кредитного ризику. Місце кредитного моніторингу в системі управління кредитною діяльністю відображено в додатку Б.

Виходячи з цього можна визначити два основні рівні в системі управління кредитної діяльності банків, заснованої на кредитному моніторингу: рівень банку та рівень НБУ. Організація кредитного моніторингу в банках - це сукупність форм і методів, що застосовуються підрозділами банків у процесі постійного спостереження за своєю кредитною діяльністю. Реалізація моніторингу проводиться за 3-ма напрямками: моніторинг кредитного ризику, кредитного портфеля та кредитної політики банку [12,с.93].

Досягнення цілей кредитного моніторингу в банках передбачає вирішення низки проміжних завдань. Серед них найбільш суттєвими є для банку:

- ☐ визначення якості обраної системи оцінки кредитного ризику;
- ☐ оцінка проведення моніторингу кредитного портфеля;
- ☐ формування ефективної кредитної політики;
- ☐ оцінка ефективності проведення кредитного моніторингу в банку [13,с.35].

Якісна і оперативна банківська звітність про кредитну діяльність дозволяє швидко і ефективно проводити діагностику банківських проблем у сфері кредитування. При цьому важливо, по-перше, створення механізму раннього виявлення виникаючих у цьому секторі проблем, що можуть призвести до погіршення фінансового стану банку. По-друге, в процесі проведення моніторингових кредитних спостережень оцінюються підсумкові показники розвитку кредитної діяльності окремо взятого банку та банківської системи в цілому. Завершальним етапом процесу кредитного моніторингу є створення ефективного механізму, який дозволив би передбачити з достатньою мірою

достовірності розвиток подій в кредитній сфері як у цілому по банківській системі, так і окремому банку [14,с.77].

Початковим етапом процесу кредитування є розгляд заявки на одержання кредиту. Для одержання кредиту позичальник подає в банк обґрунтоване клопотання, в якому вказуються: цільовий напрям кредиту, його сума, термін користування кредитом, конкретні дати його погашення, стисла характеристика заходу, що кредитується, економічний ефект від його здійснення. На прохання банку, крім клопотання, позичальник може надавати для розгляду інші матеріали. Названі документи надходять до відповідного кредитного працівника банку, який після їх розгляду проводить попередню бесіду з майбутнім позичальником. Ця бесіда має велике значення для остаточного рішення питання про надання кредиту. Вона дозволяє фахівцю банку з'ясувати багато важливих деталей, пов'язаних із запитом на кредит; сформулювати думку про позичальника, оцінити професійну підготовленість керівників підприємства, визначити перспективи його розвитку.

Наступний етап процесу кредитування припускає вивчення кредитоспроможності клієнта й оцінку ризику за кредитами, що можливо тільки за умови позитивних результатів попередньої бесіди. Цей етап опирається на існуючі методики оцінки кредитоспроможності як банку, так і рекомендацій НБУ, викладених у відповідних нормативних актах. Логічним завершенням цього процесу є складання висновку стосовно подальшої співпраці банку з позичальником. Остаточне рішення приймається на засіданні кредитного комітету банку.

Третій етап полягає в підготовці до укладення кредитного договору. Він можливий за умови сприятливого для позичальника закінчення попереднього етапу, тобто вивчення кредитоспроможності й оцінки ризику. На цьому етапі банк визначає такі параметри: вид кредиту, суму, термін, способи видачі й погашення, забезпечення, ціну кредиту тощо. Після цього кредитний працівник починає переговори про укладання кредитного договору з клієнтом. При цьому клієнту даються пропозиції за умовами майбутньої кредитної угоди – відсоткової ставки, комісії, забезпечення і т.д. Ці пропозиції можуть істотно

відрізнятися від умов, що містяться в кредитній заявці клієнта. Зближення позицій банку і клієнта та досягнення компромісу – кінцева мета переговорів. Після того, як досягнуто згоди за всіма умовами кредитної угоди, здійснюється її підписання [15,с.60].

Отже, ми розглянули деякі аспекти кредитного моніторингу в системі організації банківського кредитування. При дослідженні даної теми виявляється цілий комплекс проблем. Вдосконалення структури кредитного моніторингу в банках є одним із основних моментів у вдосконаленні проведення кредитного моніторингу в банківській сфері.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ НА ПРИКЛАДІ БАНКУ

2.1. Аналіз індикаторів кредитного ризику банку

На сьогоднішній день існує багато методик щодо визначення та оцінки кредитних циклів, однак відсутність єдиної уніфікованої системи індикаторів циклічності руху кредиту, робить цей процес та його результат неефективним та недостовірним. Основною причиною зазначеного є недостатня увага дослідників до визначення сутності об'єкту дослідження, а саме – циклічності руху кредиту.

Проведений аналіз наукових джерел, присвячених аналізу сутності кредитного циклу дозволив визначити його як сукупність фаз розвитку кредитного ринку, що характеризуються періодами зростання та скорочення обсягів пропонування кредитних ресурсів, попиту на них, а також змін у швидкості їх руху й норми позичкового відсотку протягом відповідного періоду, що слугує чинником для зміни показників реального сектору економіки.

Система показників кредитного циклу, за допомогою яких можна визначити основні тенденції розвитку даного феномену, повинна включати в себе такі економічні величини, що будуть сприяти адекватному відображенню самого об'єкту циклічності. Така система має чітко відображати якісні та кількісні зміни в русі кредиту, а не тільки здійснювати опис їх загального руху.

Більш коректно показники кредитного циклу визначати індикаторами, враховуючи тлумачення їх сутності. Індикатор – це економічний показник, вимірювач, що дозволяє певною мірою передбачити, в якому напрямку слід очікувати розвиток економічних процесів.

Зазначимо, що формування системи індикаторів для відображення кредитного циклу в цілому та складових його окремих фаз, має в обов'язковому

порядку включати в себе визначення груп показників, які створюють умови для відображення циклічного руху кредитних потоків, що дозволяють:

- 1) дати характеристику фазам циклів (їх початок і кінець, точки переходу, специфіку);
- 2) визначити зміну в якості руху кредиту, як відхилення від заданого стану тієї чи іншої фази.

Для вирішення зазначених завдань система індикаторів циклічності руху кредитних ресурсів повинна включати:

- загальні індикатори циклу руху кредиту – сукупність інформаційних масивів, що дасть можливість відображати наявність циклічного аспекту руху кредиту, а також дозволяє врахувати його зміст;
- спеціальні індикатори фаз кредитного циклу – сукупність інформаційних масивів, які розкривають елементи суті відповідно взятої форми або виду циклу і вказують на етапи руху кредиту, зміни в структурі, а також відображають основу циклічності руху кредитних ресурсів;
- індикатори природи кредитного циклу – сукупність інформаційних масивів, що дозволяють ідентифікувати в ретроспективі природу циклу руху кредиту, як сукупність приватних причин, що призвели до реалізації накопичених протиріч;
- індикатори каналів трансмісії кредитного ризику – сукупність інформаційних масивів, що дозволяють визначити наявність, якість і ступінь впливу стану/зміни в середовищі на готовність сторін кредитної угоди приймати базовий ризик.

Проведений аналіз кредитної діяльності вітчизняних банків дозволив дійти висновку, що сьогодні здебільшого використовуються такі індикатори, як: темпи зростання кредитів, рівень кредитної глибини та темпи зростання простроченої заборгованості.

Слід відмітити, що при цьому існує ряд загальних недоліків, котрі не дозволяють відобразити реальні зміни у динаміці циклічності руху кредитних ресурсів. В переважній більшості проаналізованих методик, оцінка кредитного циклу проводиться з використанням річних показників. Набагато рідше

використовуються квартальні та помісячні дані, котрі, більш детально відобразили б тенденцію зміни фаз циклу та його розвиток. При цьому є відсутньою сегментація уявлень про кредитну циклічність – фактично виділення складу кредитних циклів, як структурного елементу. Обсяги кредитування беруться в сукупності та не використовується їх поділ за різновидами на цикли корпоративного, іпотечного та споживчого кредитування. Також, більшість існуючих методик пов'язана із застосуванням методів дослідження економічної теорії у кредитно-фінансовій сфері, без врахування положень сучасних теорій регулювання.

Розглянемо основні світові індикатори циклічності руху кредитних ресурсів та їх недоліки. Першим індикатором є відхилення динаміки обсягів кредитів від довгострокового тренда, суть якого полягає у визначенні кількісних меж довгострокового руху темпів зростання кредитування. Перевищення нормативних меж значень даного індикатора свідчить про наявність ймовірності погіршення якості кредитної діяльності банків і переходу до знижувальної фази руху кредитних ресурсів.

Другим за частотою використання індикатором, який також дозволяє врахувати якісні зміни в русі кредитних потоків, є індикатор стандартів кредитування.

Третім індикатором є динаміка цін на нерухомість і фінансові активи, які є непрямими індикаторами зміни руху кредитних потоків у більшості розвинених країн, де основні вектори руху кредитних ресурсів пов'язані зі споживчим та іпотечним кредитуванням.

Дана система індикаторів, має ряд суттєвих недоліків, а саме:

- є розробленою переважно на прикладі розвинених країн, та не враховує національну специфіку кредитних ринків; увага при цьому акцентується на окремих видах кредиту.

- не враховує множинність кредитних циклів: для циклів різних видів позик повинні існувати різні індикатори та показники, що не знаходить належного відображення у системі;

- не відображає специфіку національної економіки, і, як наслідок, не відображає структуру кредитного ринку;
- акцентує увагу на довгострокових періодах.

Беручи до уваги сутність існуючих індикаторів кредитного циклу та їх недоліки, можна зробити висновок, що дана система індикаторів у більшості випадків не відповідає зазначеним вище вимогам. Тому, є необхідним уточнення складових системи індикаторів та визначення зміни фаз циклічності руху кредиту, пристосованих до вітчизняної специфіки функціонування банківського сектору.

Найбільш прийнятною системою індикаторів циклічності руху кредиту та зміни фаз кредитного циклу є наступна група індикаторів, яка наведена в таблиці 2.1.

Запропонована системи індикаторів є найбільш оптимальною для відображення руху кредитних ресурсів, як у напрямку визначення змін фаз, так і при визначенні їх специфіки, з урахуванням можливих змін в борговому навантаженні економіки. Запропоновану систему використано при аналізі індикаторів циклічності руху кредитних ресурсів в Україні (рис.2.1)

Дані наведеного рис.2.1 свідчать про наявність циклічності у розвитку кредитної діяльності вітчизняних банків. Так, на початку 2017 р. в Україні відбувається стабільний розвиток кредитування. В період з 2014-2017 рр. можна виділити дві фази кредитного циклу: фазу кредитної експансії та фазу надмірної кредитної експансії. Перша фаза триває 01.01.2013 по 01.04.2014 рр.

Таблиця 2.1

Характеристика індикаторів циклічності руху кредиту

Назва індикатору	Характеристика
Темпи зростання кредитів, в % (квартальні значення)	• відобразити коротко-, середньострокову динаміку руху кредитних ресурсів; • врахувати чутливість певного кредитного портфеля до шоків різної природи; • визначити хронологію зміни однієї фази циклу іншою; • виявити більш точні періоди переходу фази експансії до типу «надмірної кредитної експансії»
Темпи зростання частки простроченої заборгованості, в % (квартальні значення)	• врахувати чутливість певного кредитного портфеля до шоків різної природи; • відобразити основи для визначення природи кредитного циклу
Рівень корпоративної кредитної глибини (відношення загального обсягу кредитів до ВВП, квартальні значення)	• відобразити середньострокову динаміку руху кредитних ресурсів; • відобразити основи для визначення природи кредитного циклу та зміни фаз циклу; • відобразити основи для визначення зміни в якості руху кредитних ресурсів
Темпи зростання цін на нерухомість (квартальні значення)	• відобразити зміну руху кредитних ресурсів у іпотечному кредитуванні.
Індекс покриття резервами (відношення квартальної питомої ваги резервів за кредитними операціями до квартального значення рівня кредитної глибини)	• відображає зміну питомої ваги резервів за кредитними операціями на рівні вище або нижче ніж визначено межею покриття резервами процесу кредитного поглиблення
Темпи зростання облікової ставки, динаміка валютного курсу, ставки рефінансування.	• відобразити зміну в сприйнятті та управлінні ризиками банків; • визначити зростання або зменшення ризиків, що свідчить про зміни в якості кредитного розширення

Джерело: [41, с.53]

Про це свідчить суттєве збільшення темпів зростання усіх індикаторів кредитного циклу. Особливо швидко зростають ціни на нерухомість та рівень кредитної глибини, що свідчить про збільшення іпотечного кредитування за рахунок дешевих кредитних ресурсів в іноземній валюті.

Після 01.04.2014 р. відбувається перехід до фази надмірної кредитної експансії. В цей період рівень кредитної глибини зростає на 38.7%, що свідчить про перехід економіки на незабезпечене фінансування, а темпи зростання обсягів кредитування зростають на 36,8%. Значно зростає й рівень простроченої заборгованості.

Поступово кредитний цикл досягає фази «перегріву» про що свідчить сповільнення темпів зростання кредитування та сповільнення темпів зростання цін на фінансові активи та нерухомість. При цьому рівень простроченої заборгованості продовжує зростати, що свідчить про значне погіршення якості кредитів.

На наступному етапі кредитний цикл досягає своєї найвищої точки розвитку, після чого починається стрімке падіння обсягів кредитування. Отже, настає фаза кредитного стиснення, про що свідчить стрімке зростання рівня простроченої заборгованості та зменшення темпів зростання кредитування. Рівень цін на нерухомість стрімко знижується, адже призупиняється кредитування.

Поступово починається фаза кредитної стагнації, про що свідчить зупинення темпів падіння процесів кредитування. Рівень кредитної глибини поступово знижується, а частка простроченої заборгованості за кредитами перестає зростати.

Для оцінки впливу кредитного ризику на прибутковість кредитного портфеля використовують систему коефіцієнтів. Важливим коефіцієнтом оцінки результативності проведення моніторингу кредитного ризику є чиста процентна маржа.

Чиста процентна маржа являє собою відношення чистого процентного доходу до кредитних вкладень.

У свою чергу, чиста процентна маржа, з урахуванням кредитного ризику, визначається системою показників, кожен з яких характеризує ефективність моніторингу кредитного ризику. Чиста процентна маржа, з урахуванням кредитного ризику, являє собою різницю між чистою процентною маржею та коефіцієнтом втрат за кредитами [14,с.73].

Коефіцієнт втрат за кредитами, що відображає списання з балансу безнадійних кредитів та витрати з наявністю нефункціонуючої частини кредитного портфеля, визначається рядом інших коефіцієнтів [16,с.153], що наведені у формулах 2.2-2.4.

$$\frac{\text{Питома вага прострочених кредитів в загальній сумі наданих кредитів}}{\text{прострочені кредити}} = \frac{\text{кредитні вкладення}}{\text{кредитні вкладення}} \quad (2.2)$$

Він використовується для оцінки ефективності кредитної політики банку.

У разі створення додаткового резервного фонду банку під неповернення кредитів, дані кошти повинні бути розміщені в найбільш надійних легко реалізованих активах, що також передбачає врахування цього фактора при розробці та реалізації кредитної політики банку, в якій слід відобразити порядок створення і управління цими активами.

$$\frac{\text{Темпи росту кредитних вкладень}}{\text{видані кредити за попередній період}} = \frac{\text{видані кредити за поточний період}}{\text{видані кредити за поточний період}} \quad (2.3)$$

Цей показник, що характеризує динаміку кредитного портфеля, дозволяє прогнозувати потребу в резервуванні під неповернення кредитів і коригувати коефіцієнт захищеності від кредитного ризику.

$$\frac{\text{Коефіцієнт втраченої вигоди за кредитами}}{\text{недоотримані відсотки}} = \frac{\text{отримані відсотки}}{\text{отримані відсотки}} \quad (2.4)$$

У чисельнику враховуються відсотки, які банк недоотримав внаслідок появи простроченої заборгованості, пролонгації та списання безнадійних кредитів з балансу.

Наведена система коефіцієнтів допомагає оцінити ефективність здійснення моніторингу кредитного ризику в банку. Дана система коефіцієнтів широко використовується в практиці вітчизняних банків - в додатку А подано приклад розрахунку поданих вище показників на прикладі даних про кредити фізичних осіб. На нашу думку, розглянута система моніторингу кредитного ризику банку дозволить банкам своєчасно вживати необхідних заходів з управління кредитним ризиком. Успішне управління кредитним ризиком, у свою чергу, сприяє досягненню прибутковості та інституційному розвитку банківської сфери. Проте можна запропонувати методи, запропоновані деякими дослідниками, що стануть в пригоді саме під час внутрішньобанківського регулювання кредитних ризиків. Адже, ефективність регулювання кредитних ризиків характеризується результативністю прийнятих управлінських рішень та дій щодо впливу на рівень кредитних ризиків, метою яких є формування прийнятного співвідношення між прибутковістю і ризикованістю кредитної діяльності з урахуванням реальних умов діяльності банку. Описані показники для оцінки ефективності регулювання кредитних ризиків банку за кількісними критеріями доцільно використати традиційний підхід до визначення економічної ефективності на основі врахування зміни грошових надходжень і витрат банку в процесі кредитування. Ефективність внутрішньобанківського регулювання кредитних ризиків запропоновано оцінювати з позиції [17,с.45]:

- ☐ сукупних витрат банку на здійснення кредитних операцій;
- ☐ сукупних витрат банку на застосування методів регулювання кредитних ризиків;
- ☐ потенційних втрат від реалізації кредитних ризиків;
- ☐ втраченої вигоди під час здійснення кредитних операцій банку;
- ☐ зміни вартості грошових коштів у часі.

Станом на 30 вересня 2019 року та 31 грудня 2018 року максимальний ризик на одного контрагента становив 14736 тис.грн. та 24 053 тис.грн. відповідно.

За підсумками 2018 року АТ «КІБ» згенерував прибуток у сумі 11,312 млн. грн., що в 3,8 рази перевищило прибуток Банку за підсумками 2017 року. На динаміці прибутку Банку позитивним чином відобразились показники ключових статей його доходів. Так, за підсумками 2018 року в порівнянні з 2017 роком процентні доходи Банку виросли на 57,59% і склали 113,680 млн. грн., комісійні доходи зросли на 28,37%, до рівня 50,156 млн. грн., а чистий процентний дохід виріс на 72,10% і склав 65,740 млн. грн. Таким чином, Банк не лише продемонстрував здатність генерувати прибуток і доходи, а ще й показав зростання їхнього обсягу, при цьому підтримуючи запас ліквідності на високому рівні, що заслуговує на позитивну оцінку.

Таблиця 2.2 Дані про ключові статті доходів та витрат Акціонерного товариства «КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК», тис. грн., %

Показник	За 2019 рік	За 2018 рік	Зміна	Темп приросту, %
Процентні доходи	113 680	72 135	41 545	57,59%
Процентні витрати	47 940	33 937	14 003	41,26%
Чистий процентний дохід	65 740	38 198	27 542	72,10%
Комісійні доходи	50 156	39 070	11 086	28,37%
Комісійні витрати	10 127	5 778	4 349	75,27%
Адміністративні та інші операційні витрати	105 658	79 091	26567	33,59%
Прибуток/ (збиток)	11 312	3 004	8 308	276,56%

Джерело: побудовано автором на основі даних [42]

Таким чином, в 2018 році АТ «КІБ» наростив масштаби своєї діяльності, збільшивши ресурсну базу та кредитний портфель. Банк не лише продовжував демонструвати рентабельну діяльність, а й нарощував обсяги доходів та прибутку. При цьому АТ «КІБ» підтримував високий запас нормативу

достатності регулятивного капіталу та нормативів ліквідності. Відповідні фактори дозволяють Агентству оновити рейтинг Акціонерного товариства «КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК» (далі АТ «КІБ»).

2.2. Аналіз практики моніторингу кредитного ризику в банку

Як приклад управління ризиком, пропонуємо розглянути досвід АТ "КІБ".

Процес ризик-менеджменту в банку охоплює всі його структурні рівні - від вищого керівництва банку (спостережної ради та правління банку) до рівня, на якому безпосередньо приймається та/або генерується ризик.

Загальну політику управління ризиками в банку визначає правління банку за погодженням зі спостережною радою.

Правління банку взаємодіє з спостережною радою з питань ризик-менеджменту, виходячи із загальноприйнятих принципів корпоративного управління та ієрархії процесів управління ризиками. Правління банку та виконавчі комітети банку, такі як кредитний комітет, комітет з управління активами і пасивами, тарифний комітет організують та забезпечують впровадження комплексної системи ризик-менеджменту в діяльності банку. Виконавчі комітети банку здійснюють моніторинг фінансового стану банку і оточуючого середовища цілями та пріоритетами довгострокової бізнес-політики банку.

Головне управління ризик-менеджменту, яке є незалежним від бізнес-напрямків, виконує такі задачі, як виявлення, моніторинг та контроль за рівнем існуючих ризиків; удосконалення системи управління ризиками, надання рекомендацій щодо додержання певного рівня ризику. Начальник Головного управління ризик-менеджменту є членом правління та виконавчих комітетів банку.

Як бачимо, управління кредитним портфелем, контроль і аналіз ризиків в банку здійснюється централізовано. Однак, планування кредитного портфеля на визначені періоди (рік, квартал, місяць) для кожного кредитного підрозділу проводиться індивідуально. З метою управління кредитними ризиками в банку було розроблено систему попереднього, поточного та оперативного контролю.

Система попереднього контролю включає ретельне вивчення кредитними працівниками за участю допоміжних підрозділів банку фінансово-господарської діяльності позичальника в межах реалізації заявленого бізнес-плану та мети кредитування. Ця система контролю передбачає розгляд кредитного проекту та прийняття остаточного рішення на кредитному комітеті згідно його повноважень.

Поточний контроль здійснювався кредитними менеджерами та допоміжними підрозділами протягом планових строків кредиту при відсутності ознак проблемності.

Оперативний контроль полягає у тому, що при виникненні перших ознак проблемності, проводиться більш поглиблений моніторинг і за його результатами застосовується ряд необхідних заходів для покращення ситуації.

Обов'язково, не рідше одного разу на рік кредитні підрозділи піддаються комплексним плановим перевіркам департаменту внутрішнього аудиту.

Для класифікації кредитних операцій за рівнем ризику, банк використовує експертні рейтингові моделі. Рейтинг встановлюється в залежності від фінансової стійкості позичальника та висловлює експертну оцінку відносної ймовірності його дефолту. Для стандартизованих кредитних продуктів банк використовує автоматизовані інструменти оцінки – скорингові моделі.

Оцінка кредитного ризику позичальників здійснюється відповідно до внутрішніх нормативних документів. З метою зниження ризиків фінансування клієнтів з негативною репутацією, банком впроваджена система верифікації даних по клієнтах.

За підсумками ідентифікації та оцінки кредитного ризику приймається рішення в частині управління кредитним ризиком. У банку виділяють наступні стратегії управління кредитним ризиком:

- Стратегія уникнення застосовується в тому випадку, якщо вартість реалізації ризикової події перевищує оцінену вартість об'єкта, схильного до впливу ризику, при відсутності критичної необхідності в даному об'єкті.

- Стратегія прийняття і ігнорування застосовується в разі, якщо витрати на управління ризиковою позицією перевищують вартість реалізації ризикової події, а щоб уникнути є неможливим.

- Стратегія прийняття і управління використовується при відсутності можливості застосування стратегій, наведених вище, шляхом використання спеціального інструментарію з управління банківськими ризиками.

Процес управління кредитним ризиком триває і після прийняття рішення про видачу кредиту до повного погашення тіла та відсотків.

Рівень кредитного ризику до змін здійснюється за допомогою моніторингу показників ризику (якість обслуговування боргу, фінансовий стан позичальника, виконання умов кредитного договору, стан застави і т.п.), їх динаміки для своєчасного управлінського реагування в разі раптових відхилень значень ризикової позиції від запланованих / бюджетних величин.

Для зниження рівня проблемних кредитів, контролю обсягів і динаміки прострочених зобов'язань, в банку побудовані апікаційні скорингові моделі для продуктів роздрібного бізнесу та поведінкова скорингова модель для збору заборгованості фізичних осіб.

В банку автоматизовано процеси прийняття кредитних рішень; продажу заставного майна та взаємодії з трьома Бюро кредитних історій: (ТОВ «Українське бюро кредитних історій» (УБКИ), ПрАТ «Міжнародне бюро кредитних історій» (МБКИ), ПАТ« Перше всеукраїнське бюро кредитних історій» (ПВБКИ).

Оперативний моніторинг за якістю активних операцій здійснюється Департаментом ризик-менеджменту банку шляхом регулярного моніторингу фінансового стану позичальників і якості обслуговування кредитних операцій. Органом, відповідальним за оперативний моніторинг є Кредитний Комітет.

Стратегічний контроль над дотриманням Банком вимог з управління кредитним ризиком здійснюється Кредитним Радою і Наглядовою Радою шляхом аналізу регулярної спеціалізованої звітності, яка включає в себе звіт про якість кредитного портфеля.

З метою ефективного моніторингу кредитного ризику в Банку також формується інша звітність, зокрема:

- ☐ щодня - звіт про обсяг активів, зважених з урахуванням кредитного ризику;
- ☐ щомісяця - звіт про значущі ризики, що представляється Правлінню Банку;
- ☐ щокварталу - звіт про профіль ризику і капітал, що представляється Спостережній Раді Банку.

Ця звітність Банку включає в себе наступну інформацію:

- ☐ Результати класифікації активів за категоріями якості, розміри розрахункового та фактично сформованого резерву на можливі втрати;
- ☐ Обсяги та терміни простроченої та реструктурованої заборгованості в розрізі типів контрагентів і видів фінансових інструментів;
- ☐ Величину залишкового ризику.

Вирішення питань погашення проблемних кредитів, узагальнення та аналізу причин, що призвели до виникнення проблемної заборгованості було покладено на комітет по роботі з проблемними кредитами. До складу цього комітету обов'язково входять члени правління банку, відповідальні за координацію роботи з повернення найбільш великих проблемних кредитів. Один з ключових елементів політики банку – створення надійної системи резервів під ризик втрати банківських активів. При оцінці необхідного резерву банк застосував стандарти, які прийняті в міжнародній практиці, і використовував методики міжнародних аудиторів - Аудиторська фірма "PricewaterhouseCoopers" (Великобританія). Ця оцінка "жорсткіша" у порівнянні з методикою, встановленою НБУ.

Впровадження подібної практики зі створення організаційної структури моніторингу кредитного ризику, дозволяє кредитним організаціям забезпечувати стабільність банку та мінімізувати фінансові ризики.

Розглянутий вітчизняний досвід дозволяє нам зробити висновок щодо доцільності вдосконалення системи моніторингу кредитного ризику за рахунок інформаційних технологій, що дозволить розширити спектр автоматизованих процесів на підвищити якість інформаційного забезпечення.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МОНІТОРИНГУ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В БАНКУ

3.1. Удосконалення механізму моніторингу кредитного ризику в банку

Як вже було визначено вище, під кредитним ризиком ми розуміємо негативну зміну вартості активів (кредитного портфеля), що є результатом нездатності або небажання контрагентів (позичальників) виконувати свої зобов'язання щодо виплати відсотків і основної суми боргу відповідно до умов договору під впливом екзогенних та ендогенних факторів. Кредитний ризик притаманний усім видам діяльності банку, результат яких залежить від дій позичальників, емітентів, інших контрагентів і виникає кожний раз, коли банк видає кошти, бере на себе зобов'язання про їх надання, або здійснює інвестиції.

Процес визначення рівня кредитного ризику у банку поділений на оцінку індивідуального та портфельного кредитного ризику. Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремий конкретний контрагент-позичальник, боржник, емітент цінних паперів. Оцінка індивідуального кредитного ризику передбачає оцінку кредитоспроможності такого контрагента, тобто індивідуальну здатність своєчасно і в повному обсязі виконувати прийняті на себе зобов'язання.

Портфельний ризик проявляється у зменшенні вартості активів банку. Джерелом портфельного ризику є сукупна заборгованість перед банком за операціями, яким притаманний кредитний ризик, тобто портфель однорідних кредитних операцій. Оцінка портфельного кредитного ризику передбачає оцінку концентрації та диверсифікації активів банку [18].

Моніторингом кредитних ризиків відповідно до рекомендацій, наведених в попередніх підрозділах, повинен займатися окремий сектор моніторингу кредитних ризиків, що перебуває у складі підрозділу кредитного моніторингу. Окрім поточного моніторингу кредитного ризику цей сектор повинен також аналізувати кредитні ризики як зі сторони позичальника, так і зі сторони банку,

та розраховувати суму резерву за кредитом залежно від рівня його ризикованості.

Необхідність вибору факторів кредитного ризику, що підлягають моніторингу, для окремих груп позичальників пояснюється тим, що для різних клієнтів банку характерні різні види ризиків, причому перелік їх для корпоративних клієнтів значно вищий, аніж для фізичних осіб. Серед основних факторів ризику при кредитуванні фізичних осіб вважаємо за доцільне виділити можливе зниження або втрату платоспроможності (внаслідок втрати роботи, хвороби, смерті, одруження, народження дитини тощо) та імовірне знецінення застави за кредитом. Таким чином при кредитуванні фізичних осіб простого аналізу поданих документів недостатньо, кредитному моніторингу повинні підлягати вік, сімейний стан, стан здоров'я, наявність роботи, наявність боргів, наявність додаткового майна. Для проведення моніторингу цих факторів, окрім загальноприйнятих, рекомендуємо такі прийоми:

- ☐ при оцінці ділових якостей позичальника-фізичної особи необхідно порівнювати його заробітню плату із середньою за ідентичними посадами в регіоні. Якщо заробітна плата позичальника відчутно нижча за середню, це може свідчити про його низьку кваліфікацію або про невдоволення керівництва рівнем виконання його професійних обов'язків, що підвищує ризик втрати ним роботи;
- ☐ обов'язково включити до анкети позичальника питання про наявність у нього другої вищої освіти або додаткової кваліфікації, а також інформативно про наявність неофіційних доходів, не підтверджених документально, оскільки це свідчить про те, що у випадку втрати основної роботи позичальник швидше може знайти нову, тобто це знижує імовірність переходу його в категорію неплатоспроможних;
- ☐ більшу увагу приділяти наявності та структурі боргів позичальника, оскільки легковажне ставлення до них може свідчити про імовірність виникнення ускладнень із платіжною дисципліною;
- ☐ в окремих випадках при наявності підозр забезпечити можливість виявлення прихованої позичальником інформації про наявність важкої хвороби,

наркотичної або алкогольної залежності, пристрасті до азартних ігор. Однак, необхідно зазначити, що через делікатність питання, прийоми поведінки та інструментарій для вирішення цього завдання повинні бути розроблені психологами і ретельно дотримуватись, щоб виключити можливість виникнення відчуття образи у позичальника. Це можна, наприклад, реалізувати за допомогою додаткового психологічного тесту тощо.

Окрім того, слабким місцем при кредитуванні фізичних осіб може бути відсутність поточного моніторингу фінансового стану клієнта. Кредитний моніторинг в даному випадку полягає лише в спостереженні за своєчасністю погашення кредиту та відсотків, а фінансовий стан, а відповідно і кредитний ризик, перераховується лише у випадку виникнення проблем. Я вважаю, що до умов кредитного договору доцільно включити вимогу подання довідки про отримані доходи принаймні раз на півроку.

Перелік факторів кредитного ризику при кредитуванні юридичних осіб значно ширший. При визначенні рівня кредитного ризику ми пропонуємо, окрім стандартних фінансових, додатково враховувати такі з них:

- зовнішні: заходи державного регулювання, зміни політичної ситуації, природні катастрофи, погіршення екологічної ситуації, погіршення економічної ситуації в галузі роботи підприємства;
- внутрішні: неконкурентоздатність продукції (послуг), неефективність маркетингу та управління, правові ризики, схильність до протизаконної діяльності та ін.

Перелік факторів кредитного ризику при кредитуванні фізичних осіб-підприємців повинен представляти собою агреговану систему показників ризику фізичних та юридичних осіб.

Вироблення переліку практичних дій при проведенні моніторингу кредитних ризиків полягає в першу чергу у формуванні посадових інструкцій для працівників цього відділу, які переважно на даний момент відсутні, а в кращому випадку - розсіяні по розпорядчих документах банку та по посадових інструкціях кредитних працівників. Окрім того, процедура моніторингу кредитних ризиків повинна чітко бути описаною у відповідному Положенні,

яке виступатиме основним регламентом дій працівників моніторингу кредитних ризиків.

Незважаючи на те, що проблема вибору методів оцінки кредитного ризику широко досліджена в економічній літературі, не існує єдиного підходу, який би гарантував при його використанні однозначність та об'єктивність отриманого результату. Причиною цього є той факт, що складні методи, хоч і є більш точними, важко використовувати через велику кількість вхідних параметрів та складність реалізації, прості методи, будучи наглядними, водночас є недостатньо достовірними. Окрім того, ряд факторів взагалі важко врахувати при визначенні рівня ризику, оскільки при оцінюванні кредитоспроможності велику роль відіграє не лише можливість, а й бажання та готовність позичальника повертати кредит.

Я також вважаю, що на систему оцінки кредитних ризиків негативно впливає відсутність стандартизації методів, що використовуються. Через це один і той же позичальник у різних банках відноситься до різних груп ризику. З одного боку, це дозволяє кожному банку індивідуально підійти до питання відбору позичальників, яких він готовий кредитувати, з іншого - впливає на однорідність звітної інформації, яка подається банками в НБУ. Найкращим виходом із ситуації була б розробка НБУ і пропозиція використання банками кількох методів оцінки кредитного ризику, але забезпечувати б однакові результати щодо віднесення позичальника до тієї чи іншої групи ризику. Нажаль, такий розвиток подій на даний момент не є можливим, оскільки вимагає тривалого процесу перегляду і адаптації як законодавства, так і внутрішньої банківської документації. Тому поки що можна говорити лише про розробку загальних рекомендацій.

Таким чином, питання оптимізації процесу оцінки кредитного ризику для банку полягає у виборі найбільш прийняттого методу оцінювання та забезпечення його постійного доопрацювання у відповідності до змін економічної ситуації.

Розглянемо методи оцінки кредитного ризику, які на сьогоднішній день використовуються в банках, як в Україні, так і за кордоном. В загальному їх

можна розділити на дві групи: на ті, які формуються на основі досвіду експерта, і ті, які розраховуються за допомогою математичних моделей (включають статистичні та аналітичні).

До найбільш розповсюджених методів експертних оцінок відносять: метод дерева рішень; рейтинговий метод; метод коефіцієнтного аналізу. Серед найпоширеніших математичних методів можна виділити: скоринг; таксономічний аналіз; метод "Монте-Карло"; стрес-тестування.

Оскільки українська банківська система функціонує понад 20 років, при пошуку шляхів її розвитку необхідно враховувати досвід розвинених країн світу. Так, в США з метою оцінки кредитоспроможності позичальника використовують правило "5C", в основу якого покладені такі критерії ризику, як репутація клієнта, платоспроможність, капітал, забезпечення кредиту, економічна кон'юнктура та її перспективи.

В Великобританії застосовують методику аналізу кредитоспроможності позичальника під назвою "Parts", яка включає такі критерії ризику, як ціль кредиту, розмір кредиту, погашення заборгованості, термін кредиту, забезпечення кредиту.

В Японії, крім загальноприйнятих, застосовують коефіцієнт власності (відношення власного капіталу до підсумку балансу, співвідношення кредитного та власного капіталу, співвідношення довгострокової заборгованості і власного капіталу, відношення імобілізованого капіталу до суми класного капіталу та довгострокової заборгованості тощо).

Французька методика включає такі три блока, як загальна фінансово-економічна оцінка підприємства; прикладна оцінка кредитоспроможності; звернення до картотеки Банку Франції.

В зарубіжній економічній літературі широко використовується метод аналізу SWOT, основними завданнями якого є визначення сильних сторін позичальника; визначення його слабких сторін та визначення специфічних факторів, важливих для забезпечення успішної роботи позичальника; можливі ризики при кредитуванні [19].

В цілому, в світовій практиці застосовується велика кількість методів оцінки кредитних ризиків: підхід, що базується на рейтинговій оцінці, математичні методи, основані на зваженій оцінці імовірності зміни рейтингу позичальника, а також методи, запропоновані Базельським комітетом по банківському нагляду.

В основі математичних методів лежить підхід визначення кредитної вартості за ризиками - Credit Value at Risk (VaR) [20, с.277]. На цій методиці базуються такі методи, що основані на аналізі портфеля боргових зобов'язань позичальника: Credit Metriks/Credit Var, KMV, Credit Suisse Financial Products.

Credit Metriks/Credit Var базується на імовірності переходу позичальника із однієї категорії кредитоспроможності в іншу, включаючи і імовірність дефолту. Для аналізу використовуються дані рейтингових агенцій про поточний стан рейтингу позичальника і про імовірність зміни категорії. На основі цих даних формується матриця переходів, яка і є центральним компонентом моделі. На виході вся отримана інформація представляється у формі розподілення зміни вартості портфеля [21, с.134].

Методика KMV використовує моделі вартості активів Мертона, згідно з якою дефолт розглядається як внутрішній процес, залежний від структури капіталу, і відбувається тоді, коли вартість активів позичальника падає нижче встановленого критичного рівня. Імовірність дефолту виступає як функція структури капіталу, зміни доходів і вартості активів. Перевагою даної моделі є те, що вона враховує специфіку структури капіталу кожного окремого позичальника [22, с.174].

Суть підходу Credit Suisse Financial Products полягає в концентрації лише на імовірності дефолту, причому припускається, що для кредиту ця імовірність однакова протягом усього періоду його дії [23, с.227].

Використання цих методів оцінки ризику в Україні на сьогоднішній день неможливе через відсутність розвиненого ринку цінних паперів та надійних рейтингових агенцій.

Базельський комітет по банківському нагляду рекомендує до використання в банках такі основні методи оцінки кредитного ризику, як стандартизований

підхід; основний IRB (Internal rate based) підхід та поглиблений IRB підхід [24,с.5].

Стандартизований підхід передбачає розподіл банками кредитних заявок на контрольні категорії, виходячи із характеристик кредиту. Кожній категорії присвоюється фіксова ризикова вага. Ризикові ваги для корпоративних та індивідуальних заявок розподіляються відповідно до зовнішні оцінок кредитів.

При основному та поглибленому IRB підході внутрішні оцінки факторів ризику виступають в якості бази для розрахунку достатності капіталу. Оскільки цей підхід оснований на внутрішньому банківському аналізі, виникає потреба в установленні більш чутливих до ризику критеріїв достатності капіталу. Недоліком даного методу є неможливість банкам самостійно визначати елементи для обрахунку даних критеріїв, і розрахунок ризикових ваг виконується специфічними контролюючими органами на основі даних, наданих банком. Методика визначення зважених ризикових оцінок базується на використанні чотирьох основних показників: імовірності дефолту, рівня втрат від настання дефолту, а також час до остаточного погашення кредиту. Різниця цих підходів полягає лише у застосуванні різних вхідних даних [25,с.301].

Методи Базельського комітету на даний момент використовувати в Україні складно, оскільки по-перше, вони вимагають даних із статистики дефолтів, а по-друге, потребують використання поглибленого математичного інструментарію, а отже і відповідного матеріально-технічного забезпечення, що відчутно збільшує витрати на моніторинг кредитних ризиків.

На даному етапі розвитку банківської системи України оптимальним для застосування при оцінці кредитного ризику за кредитами фізичним особам, я вважаю скоринг. Для оцінки кредитоспроможності за скоринговим методом використовується до 20 показників [26,с.121]. До важливих особливостей скорингових систем відноситься відсутність шаблонності. З іншого боку, скорингова система одного банку найімовірніше не зможе ефективно працювати в іншому, оскільки вона повинна розроблятися індивідуально, виходячи із особливостей, притаманних конкретному банку та його клієнтам, а також враховувати особливості банківського законодавства і внутрішньої

кредитної політики. Таким чином, одним із найсуттєвіших недоліків скорингової системи є її низька адаптованість, а також потреба в постійному оновленні. З іншого боку, такий метод оцінки ризиків має і ряд переваг, зокрема підвищує швидкість і об'єктивність прийняття рішень і не потребує тривалого навчання персоналу.

Методом вдосконалення моніторингу кредитних ризиків є перегляд підходу до компенсації витрат на його проведення. На сьогоднішній день більшість українських банків використовують підхід, при якому за всіма кредитними угодами одного типу використовується однакова відсоткова ставка. Таким чином, вартість кредиту для позичальника однакова як у випадку, коли необхідно здійснювати екстрений або додатковий моніторинг кредитних ризиків (при виникненні підозри зниження платоспроможності), так і тоді, коли такої необхідності немає. Очевидно, що при проведенні додаткових заходів моніторингу кредитного ризику, а також при його зростанні витрати банку за цією статтею зростають. Тому можна вважати за необхідне у розрахунок вартості кредиту для кожного окремого позичальника включити складову, яка б враховувала вартість моніторингу кредитного ризику. У кредитному договорі доцільно передбачити підвищення плати за кредит у випадку настання подій, які збільшують кредитний ризик, або у випадку настання подій, які збільшують кредитний ризик, або у випадку платоспроможності клієнта. Залежність між ризиком (інтенсивність моніторингових заходів) та доходом може бути представлена такою формулою:

$$R = (1+r)/(1-p^-) - 1 \quad (3.1)$$

де $(1-p^-)$ – рівень необхідності збільшення інтенсивності моніторингових заходів;

r – безризикова ставка відсотка;

R – ставка відсотка з урахуванням рівня ризику [27, с.588].

Різниця $(R - r)$ представляє собою премію за ризик неповернення кредиту і плату за моніторинг кредиту, яка пропорційна величині кредитного ризику.

Можна вважати, що при проведенні кредитного моніторингу доцільно звертати увагу не лише на погіршення, а й на покращення

кредитоспроможності позичальника, оскільки позитивна динаміка дасть змогу зменшити інтенсивність моніторингових заходів, а отже і скоротити витрати на цей вид діяльності. Крім того, за доцільне поглиблення в рамках кредитного моніторингу аналізу виконання договірних зобов'язань та зокрема, аналізу причин їх невиконання в розрізі кожного клієнта [28, с.160].

Іще одним важливим напрямом роботи по вдосконаленню системи моніторингу кредитних ризиків є розробка дієвих заходів щодо їх мінімізації. Перелік таких заходів повинен бути розроблений з урахуванням українського законодавства в банківській сфері, а також специфіки кредитної політики окремого банку. Так, наприклад, можна передбачити кредитним договором, що для видачі кредиту позичальник зобов'язується перевести усі або частину розрахункових операцій в банк-кредитор і надає право банку у випадку проблем із погашенням у односторонньому порядку списувати кошти з відкритих у банку поточних рахунках на погашення кредиту. Окрім того, при цільовому кредитуванні, особливо при кредитуванні інвестиційних проектів, можна використовувати схему забезпечення «під капітальні вкладення», яка передбачає на вимогу банку переоформлення договору застави із збільшенням її вартості завдяки збільшенню капітальних вкладень за рахунок використання кредитних ресурсів. З метою оптимізації моніторингових заходів аналіз інвестиційного проекту доцільно проводити всіма учасниками проекту: підприємством, банком і Національним Банком України [29, с.383].

Шляхи вдосконалення моніторингу кредитних ризиків значною мірою залежать від особливостей організації системи кредитного моніторингу банку в цілому, які досліджені та передбачені розробленими внутрішньобанківськими документами.

3.2. Новітні інформаційні технології як засіб підвищення ефективності кредитного моніторингу в банку.

Необхідність адаптації моніторингових механізмів до інноваційних банківських технологій визначається їх двосторонньою залежністю один від

одного. З одного боку, процес моніторингу можна оптимізувати шляхом застосування сучасних технологій, зокрема, інформаційних, з іншого – це вимагає вироблення нових підходів до здійснення моніторингових заходів через збільшення кількості ризиків за рахунок тих, які виникають в процесі їх застосування.

Хоча сучасні банківські технології включають в себе управлінські фінансові та інформаційні технології, найбільш гостро на сьогоднішній день стоїть питання використання в банках останніх. Завдяки можливості використання досвіду розвинених країн світу українська банківська система (включаючи і банківські технології) за короткий період незалежності розвивалася стрімкими темпами. Окрім усіх наявних переваг цей процес мав і ряд негативних наслідків, зокрема, при розробці й впровадженні інформаційних систем у банківську діяльність. Оскільки Україна – досить молода держава, для її законодавчих вимог в банківській сфері характерні часті зміни і вдосконалення, які в поєднанні з невеликим досвідом розробки банківського програмного забезпечення призвели до уривчастості та обмеженості готових інформаційних продуктів. Тому можна стверджувати, що на сьогоднішній день не існує єдиної комплексної інформаційної системи, яка б одночасно охоплювала усі сфери банківської діяльності, а також дозволяла здійснювати удосконалення відповідно до перспектив розвитку банків.

Процес автоматизації відчутно торкнувся лише сфери банківського бухгалтерського обліку. На даний момент бурхливо розвиваються системи «клієнт-банк», в той час, як інші сфери банківської діяльності, в тому числі і кредитний моніторинг, як і раніше підлягають «ручній» обробці.

На мою думку, зважаючи на особливості процесу кредитного моніторингу в контексті розвитку банківських технологій, для кого вдосконалення необхідно забезпечити:

1. створення єдиної банківської інформаційної системи;
2. доступність для банків інформації кредитних бюро;
3. доступність інформації (хоча б для окремих працівників або підрозділів) загальнодержавних баз даних: реєстрів прав власності,

списків втрачених документів (наприклад, паспортів), інформації про кримінальні правопорушення тощо.

4. впровадження юридично вагомого значимого електронного документообігу;
5. виявлення та мінімізацію ризиків використання новітніх інформаційних технологій;
6. розробку та впровадження програмного забезпечення для автоматизації як процесу кредитування в цілому, так і кредитного моніторингу зокрема.

Інформаційна система, яка на даний момент використовується у більшості банків, характеризується значною роздрібненістю. Так, наприклад, для усіх етапів кредитного процесу використовуються різні програмні комплекси: дані про клієнта вносяться в клієнтську базу, розрахунок кредитоспроможності проводиться в іншому програмному комплексі, бухгалтерські проведення – іще в іншому. Кредитні договори формуються вручну, а системи контролю за здійсненням моніторингових заходів взагалі відсутні. Це все ускладнює процес здійснення кредитного моніторингу, а також підвищує імовірність помилок та порушень.

В ідеальному випадку потрібно було б розробити єдину систему обліку клієнтів, де для кожного клієнта була б доступна інформація про всі наявні в нього банківські продукти, його кредитну історію, а також дозволяла б вносити дані по нових заявках, здійснювати розрахунок ризиків, формувати договори для друку, здійснювати бухгалтерські проведення, контролювати моніторингові заходи. Для кожного працівника повинен бути визначений перелік доступних операцій відповідно до його повноважень. Таким чином, єдина інформаційна система банку як інструмент підтримки та розвитку банківського бізнесу (в тому числі й для потреб кредитного моніторингу) створюється на базі ряду визначальних принципів:

- ☐ комплексний підхід в охопленні широкого спектру банківських операцій і їх повній інтеграції;

- модульний принцип побудови, що дозволяє легко пристосовувати систему під конкретні вимоги з можливістю подальшого розширення;
- відкритість технологій, що можуть легко взаємодіяти з іншими;
- гнучкість налаштування модулів банківської системи і адаптація їх до потреб і умов конкретного банку;
- можливість розширення, що передбачає розширення і ускладнення функціональних модулів в процесі розвитку банківських процесів;
- багатокористувацький доступ до даних в реальному часі і реалізація функцій в єдиному інформаційному просторі;
- моделювання банку і його бізнес-процесів, можливість алгоритмічних налаштувань бізнес-процесів;
- неперервний розвиток і вдосконалення систем [30, с.241].

Створення такої інформаційної системи дасть змогу оперативно отримати усю доступну інформацію про клієнта і таким чином значно скоротити і спростити процедури кредитного моніторингу. Окрім того, вона дозволить в будь-який момент формувати звіт про стан не лише окремого кредиту, а й усього кредитного портфеля в цілому.

Однією із інноваційних технологій, яку банки починають активно використовувати в процесі здійснення кредитної діяльності, є використання інформації кредитних бюро. Згідно даних Світового Банку, в користувачів кредитних бюро на 25% зменшуються кількість дефолтів та час на ухвалення рішень щодо надання кредиту [31, с.50]. Зважаючи на суттєвий вплив цих інститутів на ефективність здійснення кредитної діяльності в цілому і кредитного моніторингу зокрема (наприклад, за підрахунками німецьких економістів використання інформації кредитних бюро економить німецьким банкам близько 1 млрд. євро щороку), співпраця банків з кредитними бюро цілком може бути віднесена до інноваційних банківських фінансових технологій.

Вдосконалення системи кредитного моніторингу банку за рахунок цієї технології полягає у:

- спрощенні процедури збору банком інформації про позичальника;

- зменшенні витрат на збір інформації завдяки зниженню необхідності звернення до державних реєстрів, оскільки такі запити для банків є платними;
- позитивному впливі на платіжну дисципліну позичальника через потенційну загрозу потрапляння даних про нього до бази кредитного бюро та псування його кредитної репутації.

У Сполучених Штатах Америки законодавче регулювання діяльності кредитних бюро забезпечене Federal Fair Credit Reporting (FCRA). Два урядові органи поділяють відповідальність за точність даних кредитного бюро: Федеральна Торгова Комісія (FTC), яка здійснює нагляд за бюро споживчого кредиту, та офіс Контролера валюти (OCC), що регулює і контролює всі національні банки в частині повідомлень кредитним бюро. Найбільше інформації щодо кредитування зібрано і утримується в чотирьох національних кредитних агентствах: Experian, Equifax, TransUnion і Innovis, які є приватними підприємствами, що отримують прибуток від надання кредиторам інформаційних послуг [32, с.81].

У багатьох європейських країнах, а також у Японії кредитні бюро створені у формі приватних компаній, що належать консорціуму кредиторів. У Фінляндії і Бельгії вони керовані або ліцензовані урядовими органами. В Німеччині найбільшим бюро кредитних історій є Schufa, що об'єднає вісім регіональних самостійних товариств. Їх власниками і одночасно партнерами є банківські, лізингові, будівельні, торгові структури, що надають фізичним особам грошові або товарні кредити споживчого характеру.

Оцінюючи міжнародний досвід створення кредитного бюро вважаємо, що принципової різниці у формі їх власності немає, однак обов'язково необхідно забезпечити державний і законодавчий контроль за їх діяльністю. На даний момент в нашій країні він здійснюється на основі ЗУ «Про організацію формування та обігу кредитних історій», прийнятого у червні 2005 року, однак внаслідок кризових явищ, що властиві українській економіці з 2008 року, виникла необхідність його суттєвого доопрацювання з урахуванням виявлених недоліків та набутого досвіду кредитування [33].

Хоча активне формування кредитних бюро розпочалося ще у 2003 році, на даний момент використання банками їх інформації утруднене через її неповному та недостатню достовірність. До цього часу для внесення в базу кредитного бюро необхідно попередньо отримати на це згоду позичальника, що автоматично різко знижує її ефективність. З огляду на потреби кредитного моніторингу, необхідно забезпечити відповідність процесу функціонування кредитних бюро таким вимогам:

- ☐ законодавчо закріплене зобов'язання усіх кредитних установ подавати в кредитні бюро інформації про будь-які порушення умов виконання кредитних договорів, а також про причини цих порушень;
- ☐ систематизація інформації про кредитні історії в єдину базу;
- ☐ встановлення відповідальності за подання до бази недостовірних даних;
- ☐ стандартизація форми звіту для максимальної відповідності потребам банку [34, с.84].

З іншого боку банкам потрібно гнучко підходити до аналізу і використання даних, отриманих в кредитному бюро. Зокрема, негативна кредитна історія під час фінансової кризи (особливо для споживчих кредитів) може бути сформована через об'єктивні причини, а не з вини позичальника.

Доступність інформації загальнодержавних баз даних, реєстрів обтяжень, списків втрачених документів (наприклад, паспортів), інформації про кримінальні правопорушення тощо теж є одним із заходів, що сприятиме підвищенню ефективності кредитного моніторингу. Ці реєстри містять важливу для мінімізації ризиків інформацію про позичальника та його майно. На даний момент доступ до бази даних втрачених паспортів має лише служба безпеки банку, яка не здійснює перевірку усіх кредитів, що видаються, а лише крупних або підозрілих. Працівники банку не мають доступу до реєстрів обтяжень рухомого та нерухомого майна, що є по-перше джерелом додаткових витрат (або для банку, або для позичальника, а по-друге створює можливість для шахрайств (наприклад, оформлення кредитів одночасно в кількох банках).

Окрім того, якщо при операціях із нерухомістю (які підлягають обов'язковій реєстрації у нотаріуса) дані реєстру іпотек та обтяжень

нерухомого майна є достовірними, то у реєстрі обтяжень рухомого майна дуже багато застарілих даних, невилучених або невнесених записів. Більш того, дані цього реєстру є необов'язковими для перевірки органами МРЕВ при продажі автотранспорту, що збільшує ризики продажу заставного майна.

Вважають, що для вирішення цієї проблеми доцільно було б створити реєстр заставного майна, куди би вносилися вся інформація про майно, яке перебуває в заставі, і передбачити правила користування ним на загальнодержавному рівні, зокрема обов'язкове використання нотаріусами та МРЕВ при оформленні угод купівлі-продажу. Звісно, створення такого реєстру – дуже трудоемкий і тривалий процес, однак він би дозволив суттєво мінімізувати ризики шахрайства із заставним майном, що спростить процес кредитного моніторингу.

Суттєві труднощі для здійснення моніторингу виникають у процесі взаємодії із державними структурами і полягають у підвищенні вартості та тривалості отримання інформації від них. Державні установи приймають запити та готують відповіді лише у паперовій формі. Таким чином, щоб отримати необхідну інформацію працівник кредитного моніторингу повинен підготувати лист із запитом, відіслати його поштою або особисто віднести його в потрібну установу (МРЕВ, Інформаційний центр міністерства юстиції тощо), де протягом кількох днів готується відповідь, яка поштою відправляється у банк, або ж працівник змушений забирати її особисто. Отже, отримання навіть найпростішої довідки займає мінімум 2-3 дні. Деякі банки перекладають процедуру отримання необхідних довідок на клієнта, що по-перше, часто викликає у нього роздратування через ускладнення процесу отримання або погашення кредиту (у випадку поточного моніторингу), а по-друге, знову ж таки дає клієнтам змогу подати не оригінальну довідку, а підробку, яку на сучасному етапі розвитку цифрових технологій виготовити не складно.

Вирішити цю проблему можна шляхом запровадження можливості електронного листування між банком та державними структурами. І хоча зробити це можна лише при наявності відповідного матеріально-технічного забезпечення державних установ, в переважній більшості випадків сьогодні це

вже не є проблемою. Майже всі державні установи (особливо в обласних центрах, де знаходяться центральні офіси банків) вже оснащені комп'ютерами і підключені до мережі Інтернет, тому питання полягає швидше в державній ініціативі і в забезпеченні захисту від подання недостовірності інформації. Прийняті в Україні у 2003 році ЗУ «Про електронний цифровий підпис», «Про електронні документи та електронний документообіг» визначають принципи державного регулювання електронного документообігу, таким чином законодавчі перешкоди для реалізації цього процесу відсутні [35; 36]. Впровадження сприятиме більш швидкому прийняттю управлінських рішень та зменшенню операційних витрат як банків, так і державних установ.

В Україні з 2006 року акредитовано 1-й центр сертифікації ключів електронно-цифрового підпису (ЕЦП), що дозволило розпочати добу масового юридично значимого електронного документообігу, наріжним каменем якого є ЕЦП. Наразі в Україні є вже 5 акредитованих центрів сертифікації ключів ЕЦП. Не зважаючи на наявність інфраструктури відкритих ключів ЕЦП, впровадження юридично значимого електронного документообігу відбувається вкрай повільно.

Застосування новітніх інформаційних банківських технологій в процесі здійснення кредитного моніторингу, знижуючи кредитні ризики, одночасно збільшує імовірність виникнення інших видів ризику. Оскільки кінцевою метою кредитного моніторингу є зниження імовірних втрат банку, при його реалізації за допомогою цифрових засобів потрібно пам'ятати, що доступ сторонніх осіб до конфіденційної банківської інформації може призвести банк до значно більших збитків. Тому і при застосуванні єдиної інформаційної системи з окремим модулем моніторингу, і при електронному листуванні із зовнішніми контрагентами банку необхідно забезпечити високу безпеку використання інформаційних каналів.

Базельський комітет з банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків сформулював ряд принципів, реалізація яких дозволить банкам мінімізувати ризики і підвищити ефективність інформаційних технологій, які використовуються в банківській діяльності:

1. Створення ефективної системи спостереження за операціями у віртуальному просторі.
2. Упровадження процедури всебічного контролю необхідного рівня інформаційно-технологічної безпеки.
3. Аутентифікація клієнтів, що користуються електронними каналами обслуговування, яка забезпечує однозначну ідентифікацію клієнта (посвідчення достовірності особи, що здійснює онлайн-транзакцію) у поєднанні з авторизацією (встановлення легітимності доступу даної особи до банківського рахунку або наявності в нього права на проведення операцій на рахунку).
4. Забезпечення цілісності даних про операції і записи у сфері онлайн-послуг.
5. Збереження конфіденційності ключової банківської інформації [37].

В цілому, усунути або хоча б знизити ризики використання цифрових каналів передачі інформації можна за умови користування надійним банківським програмним забезпеченням, розробленим або адаптованим під конкретний банк, а також високого рівня професійної підготовки як працівників ІТ – підрозділу, так і усіх інших. Важливо також забезпечити поінформованість усіх працівників банку про відповідальність у випадку передачі персональних прав доступу до внутрішніх банківських систем третім особам.

Як вже було зазначено вище, автоматизація банківських процесів сприяє скороченню фінансових витрат і втрат асу на здійснення банківської діяльності. На даний момент процедури кредитного моніторингу в банках не автоматизовані, окрім автоматичного нарахування штрафів при порушенні термінів погашення кредитів. Тому створення окремого програмного модулю, який би враховував особливості роботи працівника відділу кредитного моніторингу дозволило б значно підвищити ефективність його здійснення. Такий програмний модуль повинен бути включений до єдиної інформаційної системи банку і взаємодіяти з усіма її складовими (дані про клієнта, документи бек-офісу, висновки служби безпеки і юридичного відділу, діючі та закриті

кредитні договори, заявки на кредит тощо). До специфічних рис такого модуля потрібно віднести:

- ☐ автоматичне формування переліку заходів первинного моніторингу при заведенні кредитної заявки (наприклад, перевірка даних про клієнта в кредитному бюро, запит на формування витягів відповідно до особливостей застави);
- ☐ графік проведення моніторингових заходів з можливістю інформування кредитного експерта про необхідність здійснення тих чи інших дій (виїзду на місце ведення бізнесу, збору інформації для обліку кредитного ризику, перевірки застави та ін.);
- ☐ автоматична розсилка повідомлень позичальникам про настання терміну погашення кредиту, закінчення страхового договору, виникнення простроченої заборгованості, подання документів тощо;
- ☐ підпрограми розрахунку фінансового стану для фізичних та юридичних осіб;
- ☐ підпрограми розрахунку кредитного ризику як за окремою кредитною угодою, так і за кредитним портфелем в цілому;
- ☐ формування та сортування статистичної інформації щодо частки проблемних кредитів та ефективності застосування моніторингових заходів;
- ☐ електронні стандартизовані бланки документів, що підлягають підпису зі сторони позичальника (різноманітні акти та довідки);
- ☐ електронні звіти про проведення моніторингових заходів.

Таким чином, застосування новітніх банківських технологій до системи кредитного моніторингу, зокрема автоматизація основних моніторингових процедур дозволить збільшити їх ефективність, скоротити витрати часу при обліку та обрахунку кредитних ризиків, знизити їх трудомісткість, а отже і вартість, в тому числі і за рахунок скорочення витрат на навчання персоналу.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні теоретичних засад побудови комплексної моделі кредитного моніторингу на основі системного підходу, а також створення методологічного забезпечення окремих етапів кредитного процесу з використанням результатів кредитного моніторингу.

Запропоновано трактування поняття «кредитний моніторинг» як системи безперервного спостереження, оцінки й попередження негативних наслідків кредитної діяльності банків, як з боку служб внутрішнього контролю банку, так і з боку зовнішніх наглядових органів (НБУ). Система кредитного моніторингу в банку складається з шести основних елементів: інформаційної бази; структурних підрозділів; порядку обробки та аналізу поточної інформації про позичальників, достатності забезпечення та дотримання умов кредитного договору; макро- та мікроаналізу економічного середовища; аналізу прогностичних показників фінансового стану позичальників; механізму впливу банку на кредитний портфель за результатами кредитного моніторингу.

Уточнено поняття «кредитного ризику» як негативної зміни вартості активів, що є результатом нездатності або небажання контрагентів виконувати свої обов'язки щодо виплати відсотків і основної суми боргу відповідно до умов договору під впливом екзогенних та ендегенних факторів потребує постійних моніторингових спостережень.

За результатами дослідження було встановлено, що банки України не приділяють достатньо уваги моніторингу кредитної політики. Обґрунтовано доцільність проведення моніторингових досліджень кредитної політики за такими напрямками: контроль за реалізацією стратегічних цілей банку в кредитній сфері; визначення зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на реалізацію кредитної політики; контроль за дотримання стандартів кредитування; оцінка достатності та якості нормативного інструментарію з організації кредитної діяльності; перегляд повноважень кредитних

співробітників; систематизація отриманих результатів та розробка рекомендацій.

Здійснення моніторингу кредитів вимагає постійного обліку та оцінки кредитних ризиків. Основним недоліком системи моніторингу кредитного ризику, яка на сьогоднішній день застосовується в українських банках, є відсутність системного підходу. На нашу думку, вдосконалення механізму моніторингу кредитних ризиків вимагає факторів кредитного ризику, що підлягають моніторингу для окремих груп позичальників; вдосконалення шляхів збору інформації, необхідної для визначення величини кредитного ризику; вироблення переліку практичних дій при проведенні моніторингу кредитних ризиків; вибору дієвих та максимально об'єктивних методів оцінки кредитного ризику; перерозподілу банківських витрат на проведення моніторингових заходів.

Моніторинг кредитних ризиків повинен здійснювати окремий сектор моніторингу кредитних ризиків, що перебуває у складі напряму кредитного моніторингу.

Результатом автоматизації окремих процедур кредитного моніторингу виступає зростання його ефективності, скорочення витрат часу при обліку та обрахунку кредитних ризиків, зниження їх трудомісткості, а отже і вартості, в то числі і за рахунок скорочення витрат на навчання персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародні фінанси. / О.І. Рогач, А.С. Філіпенко, Т.С. Шемет, Н.Д. Амалян, С.Я. Боринець; ред.. О.І. Рогач. – К.: Либідь, 2003. – 784 с. – ISBN: 966-06-0293-6.
2. Бачинин В.А. Политология: энцикл. слов / В.А. Бачинин. – СПб.: Михайлов В.А., 20005. – 287 с. – ISBN: 5-8016-0272-0.
3. Осипов Г.В. Социологический энциклопедический словарь: На рус., англ., нем., фр. и чеш. языках / Г.В. Осипов. – М.: Норма, 2000. – 480 с. ISBN: 5-89123-162-X.
4. Прохоров А.М. Большой энциклопедический словарь / А.М. Прохоров. – М.: Большая рос. энцикл., 1997. – 1434 с. – ISBN: 5-85270-160-2.
5. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь/ Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 5-е изд., перераб. и доп., - М.: ИНФРА-М, 2007. – 494с. – (Библиотека словарей «ИНФРА-М»). – ISBN 978-5-16-002705-0
6. Масленченков Ю.С. Мониторинг финансовой деятельности банка на основе моделирования его балана и идентификации традиционных банковских рисков/ Ю.С. Масленченков // Банковское дело – 1998. - №4. – С. 51-54
7. Череп А.В. Управління кредитними ризиками як фактор підвищення ефективності банківської діяльності / А.В. Череп, А.М. Ниценко // Економічний простір: Збірник наукових праць – 2009. – №23 (2). – С. 44-49
8. Шулькова Н.Н. Организация мониторинга коммерческих банков в Центральном Банке: дисс...канд. экон. наук.: 08.00.10 / Н.Н. Шулькова. – Саратов, 2000. – 218 с.
9. Маршавина Л.Я. Механизм регулирования деятельности коммерческих банков России на макро- и микроуровне: дисс... док. экон. наук: 08.00.10 Л.Я. Маршавина. – М., 2001. – 357 с.
10. Ольшаный А.И. Банковское кредитование предприятий и населения: монография / В.А. Челноков, А.И. Ольшаный. – М.: Нац. ин-т бизнеса, 2004. – 318 с.

11. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции / В.М. Усоскин. – М.: Антидор, 1998. – 319 с.
12. Арсанукаева А.С. Классификация кредитного мониторинга в коммерческом банке / А.С. Арсанукаева // Вестник Российского экономического университета и. Г.В. Плеханова – 2007. - №5. – С. 92-97
13. Магомедов Г.И. О некоторых вопросах организации кредитного мониторинга / Г.И. Магомедов // Финансы и кредит – 2008. - №13. – С. 34-37
14. Монакова Е.В. Кредитный мониторинг в банковской деятельности: дисс... док. экон. наук: 08.00.10 / Е.В. Монакова. – Саратов, 2001. – 160 с.
15. Мамонтов Д.С. Система мониторинга кредитного портфеля коммерческого банка / Д.С. Мамонтов // Финансы и кредит – 2009. - №38. – С. 59-62
16. Платонов В.В. Банковское дело: стратегическое руководство / В.В. Платонов, М.Д. Хиггинс, У. Гулд. – М.: Изд-во АО «Консалтбанкир», 1998. – 430с.
17. Слобода Л.Я. Оцінка ефективності регулювання кредитних ризиків банку за витратним підходом / Л.Я. Слобода // Вісник Української академії банківської справи – 2007. - №1 (22). – С. 44-51
18. Гарбар Ж.В. Управління кредитним ризиком комерційного банку. [Електронний ресурс]. / Ж.В. Гарбар, Л.В. Стафійчук // Матеріали восьмої міжнародної науково-практичної конференції «Україна наукова» - 2009. <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/2088>
19. Скоринг-кредитование. [Електронний ресурс]. / Портал Кредитный риск – 2008. - <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-sistemy-kreditnogo-skoringa-dlya-organizatsii-protssessa-roznicnogo-kreditovaniya>
20. Crouhy M. The essentials of risk management / M. Crouhy, D/ Galai, R/ Mark. – New York: McGraw-Hill, 2006. – 414 с.
21. Saunders A. Metody pomiaru ryzyka kredytowego: KMV, VAR, CreditMetrics, LAS, RAROC, Credit Risk Plus / A. Saunders, G Luczkiewicz. – Krakow: Oficyna Ekonomiczna. Oddzial Polskich Wydawnictw Profesjonalnych: «ABC», 2001. - 206 с.

22. Sevcovic D. Analytical and numerical methods for pricing financial derivatives / D. Sevcovic/ - New-York: Nova Science Publisher`s, 2011/ - 309 c.
23. Allen L. Credit risk measurement: new approaches to value at risk and other paradigms / A. Saunders, L. Allen. – New York: John Wiley, 2002/ - 319 c.
24. Overview of The New Basel Capital Accord. / Basel Committee on Banking Supervision/ - Geneva: Bank for International Settlements, 2003. - 18 c.
25. Gup B.E. The new Basel Capital Accord / B.E. Gup/ - New York: Thomson, 2004/ - 462 c.
26. Яншина О.В. Оценка кредитного риска / О.В. Яншина // Бухгалтерский учет – 2011. - №3. – С. 121-122
27. Афанасьева Л.П. Основы банковской деятельности: (Банковское дело): Учеб. пособие / Л.П. Афанасьева; ред. К.Р. Тагирбеков. – М.: Инфра-М, 2001. – 715 с.
28. Островська Н.Л. Кредитний моніторинг: врахування фактору кризи / Н.Л. Островська, Т.П. Остапшин // Фінанс, облік і аудит: зб. наук. праць КНЕУ – 2011. - №17. – с.156-165
29. Островська Н.Л. Особливості кредитного моніторингу інвестиційних проектів у комерційному банку / Н.Л. Островська // Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу / Матеріали 2 Міжнародної наук.-пр. конф. Київ, 2011. – с. 382-384
30. Титоренко Г.А. Автоматизированные информационные технологии в экономике: учеб. для студентов вузов, обучающихся по экон. спец / В.В. Брага, Г.А. Титоренко. – М.: Компьютер ЮНИТИ, 1998. – 399 с.
31. Степаненко В. Удосконалення інформаційних та банківських технологій / В. Степаненко // Журнал Банк – 2007. - №5-6. – С. 48-50
32. Новіков В. Кредитне бюро: проблем і рішення / В. Новіков // Юридичний журнал – 2004. №10. – С. 78-84
33. Закон України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» / Верховна Рада України. – 2012 – Портал Верховної Ради України «Законодавство України» - Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1062-17>

34. Островська Н.Л. Застосування інформації бюро кредитних історій в процесі проведення кредитного моніторингу в банках / Н.Л. Островська // Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни / Матеріали 3 Міжнародної наук.-пр. конф. Макіївка, 2013. – С. 83-84

35. Закон України «Про електронний цифровий підпис». [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України – 2009 – Портал Верховної Ради України «Законодавство України» - Режим Доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>

36. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України – 2005 – Портал Верховної Ради України «Законодавство України» - Режим доступу <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

37. Котковський В.С. Ефективність використання інноваційних фінансових продуктів і технологій у банківській діяльності / В.С. Котковський // Вісник Університету Банківської справи Національного банку України – 2010. - №2 (8) – с. 157-161

38. Беляев М.К. Надзор – умение предвидеть / М.К. Беляев, А.В. Бузуев // Банковское дело – 1998. - №9. – С. 36-40

39. Ибрагимова А. Управление кредитным риском коммерческого банка в современных условиях / А. Ибрагимова // Культура народов Причерноморья – 2007. - №97. – С. 43-46

40. Нестеренко М.В. Облік і аналіз кредитних операцій / М.В. Нестеренко, О.Ф. Андросова // Економічний простір: Збірник наукових праць – 2009. - №23 (2). – С. 172-178

41. Jimenez, G.; Saurina, J. Credit Cycles, Credit Risk, and Prudential Regulation. International Journal of Central Banking. 2006. №2

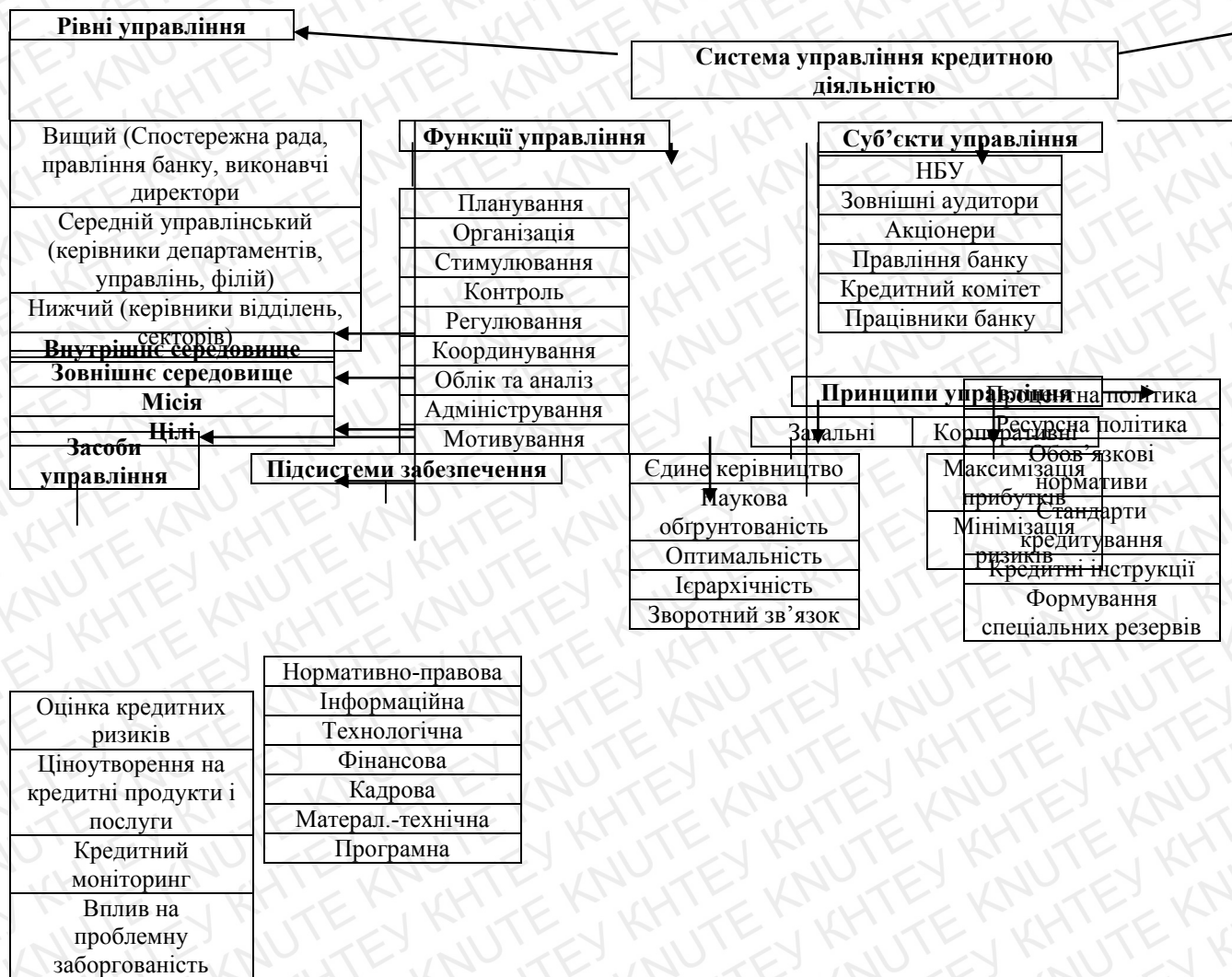
42. https://cib.com.ua/sites/cib/var/public/upload/files/zvit_3kv_2019.pdf

Розрахункові показники кредитного портфеля за даними звітності відділення АТ «КІБ»

Назва продукту	01.01.2017	01.02.2017	01.03.2017	01.04.2017	01.05.2017	01.06.2017
Кредитний портфель всього, грн. екв.	8357347,88	8268105,46	8153274,80	7955374,43	7735757,40	7587494,50
Сума, грн.	2302324,46	2246411,03	2300200,33	2214822,47	2237394,57	2310310,34
Сума, USD	746954,57	741634,18	722054,55	714081,42	685443,89	658905,63
Сума, EUR	7912,66	7839,45	7780,74	7623,83	6243,99	5633,65
Приріст кредитного портфеля, грн.. екв.		-89242,42	-204073,08	-401973,45	-621590,48	-769853,38
<i>Споживчі: кількість, шт.</i>	151	147	142	138	135	131
СУМА, ГРН. ЕКВ.	653059,58	613988,51	595168,84	600846,14	571939,33	554618,92
Сума, грн.	638468,99	601592,83	584209,83	591388,49	564014,58	549701,22
Сума, USD	1827,25	1549,23	1371,59	1193,39	999,86	620,52
Сума, EUR	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>Автокредити: к-ть, шт.</i>	41	40	39	36	35	36
СУМА, ГРН. ЕКВ.	1854172,47	1811095,85	1698946,77	1598958,30	1526129,60	1550858,43
Сума, грн..	872643,76	851457,48	888344,58	830935,98	787322,81	836696,31
Сума, USD	114831,39	112047,62	93847,99	89316,05	85746,26	83137,24
Сума, EUR	5642,47	5642,47	5637,25	5633,65	5633,65	5633,65
<i>Іпотечні кредити: к-ть, шт..</i>	19	19	19	19	18	18
СУМА, ГРН. ЕКВ.	5112365,53	5102897,66	5081376,63	5014394,07	4840670,18	4810387,77
Сума, грн.	255309,98	254832,86	254348,33	253458,07	252952,58	252283,43
Сума, USD	608272,45	605917,21	604133,70	600749,02	578826,08	575147,86
Сума, EUR	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>Кредитні карти: к-ть, шт.</i>	631	639	678	704	747	762
СУМА, ГРН. ЕКВ.	733482,05	735912,48	777782,56	741175,91	797018,29	671,38
Сума, грн..	531633,49	534316,89	573297,59	539039,93	633104,60	671629,38
Сума, USD	22023,47	22120,12	22701,27	22822,95	19871,70	18789,54
Сума, EUR	2270,19	2196,98	2143,48	1990,18	610,34	334,76
<i>Овердрафти: к-ть, шт..</i>	7	7	8	7	9	6
СУМА, ГРН. ЕКВ.	4268,24	4210,96	0,00	0,00	0,00	0,00
Сума, грн..	4268,24	4210,96	4567,00	4323,65	3456,78	5678,89
Сума, USD	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Сума, EUR	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
К-ть діючих кредитів на звітну дату, шт	849	852	886	904	944	953

Додаток Б

Система управління кредитною діяльністю банку

Додаток В

Таблиця 2.3 Аналіз кредитної якості кредитів та заборгованості банків, що обліковуються за амортизованою собівартістю, на прикладі АТ «КІБ» станом на 30 вересня 2019 року (тис. грн.)

№	Назва статті	Стадія 1	Стадія 2	Стадія 3	Придбані або створені, знецінені активи	Усього
1	Кошти на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик					
2	Мінімальний кредитний ризик	14 861	-	-	-	14 861
3	Низький кредитний ризик	190	-	-	-	190
4	Середній кредитний ризик					
5	Високий кредитний ризик					
6	Дефолтні активи					
7	Усього валова балансова вартість коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	15 051	-	-	-	15 051
8	Резерв за коштами на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	(145)	-	-	-	(145)
9	Усього коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	15 051	-	-	-	15 051

Таблиця 2.4. Аналіз кредитної якості кредитів та заборгованості банків, що обліковуються за амортизованою собівартістю, станом на 31 грудня 2018 року (тис. грн.)

№	Назва статті	Стадія 1	Стадія 2	Стадія 3	Придбані або створені, знецінені активи	Усього
1	Кошти на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик					
2	Мінімальний кредитний ризик	24 427	-	-	-	24 427
3	Низький кредитний ризик	-	-	-	-	
4	Середній кредитний ризик	-	-	-	-	
5	Високий кредитний ризик	-	-	-	-	
6	Дефолтні активи	-	-	-	-	
7	Усього валова балансова вартість коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	24 427	-	-	-	24427
8	Резерв за коштами на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	(1 369)	-	-	-	(1 369)
9	Усього коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	23 058	-	-	-	23 058

Таблиця 2.5. Аналіз кредитної якості кредитів та заборгованості клієнтів, які обліковуються за амортизованою собівартістю, станом на 30 вересня 2019 року (тис.грн.)

№	Назва статті	Стадія 1	Стадія 2	Стадія 3	Придбані або створені, знецінені активи	Усього
1	Кредити та заборгованість клієнтів, які обліковуються за амортизованою собівартістю					
2	Мінімальний кредитний ризик	211 065	-	-	-	211 065
3	Низький кредитний ризик	316 937	-	-	-	316 937
4	Середній кредитний ризик	69 619	48	-	-	69 667
5	Високий кредитний ризик	72 276	1 388	-	-	73 664
6	Дефолтні активи	109 155	-	7 865	-	117 020
7	Усього валова балансова вартість коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	779 052	1 436	7 865	-	788 353
8	Резерв за коштами на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	(10 241)	(44)	(7 865)	-	(18 150)
9	Усього коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	768 811	1 392	-	-	770 203

Таблиця 2.6. Аналіз кредитної якості кредитів та заборгованості клієнтів, які обліковуються за амортизованою собівартістю, станом на 31 грудня 2018 року (тис.грн.)

№	Назва статті	Стадія 1	Стадія 2	Стадія 3	Придбані або створені, знецінені активи	Усього
1	Кредити та заборгованість клієнтів, які обліковуються за амортизованою собівартістю					
2	Мінімальний кредитний ризик	120 499	11	96	-	120 606
3	Низький кредитний ризик	213 973	-	294	-	214 267
4	Середній кредитний ризик	75 240	128	-	-	75 368
5	Високий кредитний ризик	38 816	-	34	-	38 850
6	Дефолтні активи	90 134	81	-	7 423	97 638
7	Усього валова балансова вартість коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	538 662	220	7 847	-	546 729
8	Резерв за коштами на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	(8 271)	(198)	(7 520)	-	(15 989)
9	Усього коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	530 391	22	327	-	530 740

Таблиця 2.7. Аналіз кредитної якості інвестицій в цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю, станом на 30 вересня 2019 року (тис. грн.)

№	Назва статті	Стадія 1	Стадія 2	Стадія 3	Придбані або створені, знецінені активи	Усього
1	Боргові цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю					
2	Мінімальний кредитний ризик	70 028	-	-	-	70 028
3	Низький кредитний ризик	-	-	-	-	-
4	Середній кредитний ризик	-	-	-	-	-
5	Високий кредитний ризик	-	-	-	-	-
6	Дефолтні активи	-	-	-	-	-
7	Усього валова балансова вартість коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	70 028	-	-	-	70 028
8	Резерв за коштами на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	-	-	-	-	-
9	Усього коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	70 028	-	-	-	70 028

Таблиця 2.8. Аналіз кредитної якості інвестицій в цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю, станом на 31 грудня 2018 року (тис. грн.)

№	Назва статті	Стадія 1	Стадія 2	Стадія 3	Придбані або створені, знецінені активи	Усього
1	Боргові цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю					
2	Мінімальний кредитний ризик	302 477	-	-	-	302 477
3	Низький кредитний ризик	-	-	-	-	-
4	Середній кредитний ризик	-	-	-	-	-
5	Високий кредитний ризик	-	-	-	-	-
6	Дефолтні активи	-	-	-	-	-
7	Усього валова балансова вартість коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	302 477	-	-	-	302 477
8	Резерв за коштами на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	-	-	-	-	-
9	Усього коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	302 477	-	-	-	302 477

Таблиця 2.9. Аналіз кредитної якості інвестицій в цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, станом на 30 вересня 2019 року (тис. грн.)

№	Назва статті	Стадія 1	Стадія 2	Стадія 3	Придбані або створені, знецінені активи	Усього
1	Боргові цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю					
2	Мінімальний кредитний ризик	55 181	-	-	-	55 181
3	Низький кредитний ризик	-	-	-	-	-
4	Середній кредитний ризик	-	-	-	-	-
5	Високий кредитний ризик	-	-	-	-	-
6	Дефолтні активи	-	-	-	-	-
7	Усього валова балансова вартість коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	55 181	-	-	-	55 181
8	Резерв за коштами на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	-	-	-	-	-
9	Усього коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, що мають кредитний ризик	55 181	-	-	-	55 181